

Ma kardan, et meie õnned on üksteisest eemal

(Inter)subjektiivne diskursusemarker (*ma*) kardan (*et*)

HELLE METSLANG, CARL ERIC SIMMUL

Esmapilgul tundub verbiga *kartma* kõik selge olevat: see väljendab subjekti emotsionaalset seisundit, hirmunud olekut, mida põhjustab võimalik oht. Karta võib kurja koera, tigated naabrit, äikest, sõda, koroonat, ebaõnnestumist ja mida kõike. Aga mis oht ähvardab seda, kes ütleb: *Kardan, et olete valesti aru saanud* või *Ma kardan, et meie õnned on üksteisest eemal*? Nendes näidetes on *kartma*-verbi leksikaalne tähendus tuhmunud ning vorm *kardan* väljendab kõneleja suhtumist *et*-lause sisusse (subjektiivsust) ja vestluskaaslasesse (intersubjektiivsust) (vt nt Narrog 2017). Sellistes liitlausetes on esiplaanil *et*-lause, vormiline pealause sisuliselt tagaplaanil. Järjendi *ma kardan, et* funktsioonis on toimunud nihe: see toimib diskursusemarkerina, nagu näiteks laialt levinud (*ma*) *arvan* (*et*) (vt Hennoste jt 2020). Diskursusemarkerite kujunemine komplementlauselist laiendit võtvate predikaatide (KP, vt siinses numbris Hennoste jt 2022), ennekõike tunnetus-, taju-, tunde- ja kõnelemisverbide põhjal on keeltes levinud protsess, mille tuntud näited on inglise *I think* ja *I am afraid*.

Verbivormist saab marker nihete kaudu lause tähendusstruktuuris, pragmaatilises funktsioonis ja süntaktilistes omadustes. Vaatleme artiklis selliste nihete mehhanismi ja tulemusi, pöörates tähelepanu markeri levikule mitmesugustes registrites ja tekstiliikides. Otsime vastust järgmistele küsimustele.

1) Millised tähendusnihked seovad *kartma*-verbi leksikaalset ja pragmaatilist kasutust?

2) Milliseid subjektiivseid ja intersubjektiivseid funktsioone kannab marker (*ma*) *kardan* (*et*) tänapäeva keeles?

3) Kuidas esineb marker eri registrites ja tekstiliikides; mis funktsioone see neis täidab ja mis teguritega võib markeri esinemus seostuda?

Analüüs on kasutuspõhine ja kvalitatiivne, vajadust mööda kasutame kirjeldavat statistikat. Põhiline uurimismaterjal on projekti PRG341 „Pragmaatika grammatika kohal: subjektiivsus ja intersubjektiivsus eesti keele registrites ja tekstiliikides” tekstiliigiliselt tasakaalustatud korpus Pragmaatika (näidete lõpus on märgitud tekstiliik), näiteid on toodud ka teistest allikatest. Diskursusemarkeri ja tekstiliikide piiritlemisel toetume projekti tööühmas välja töötatud analüüsimudelile (vt Hennoste jt 2020, 2021; Prillop jt 2021).

1. Kartmiskonstruktsioonidel põhinevad diskursusemarkerid

Diskursusemarkerid on metatekstilised: nad ei kuulu neid sisaldava lause struktuuri, vaid toimivad teisel tasandil, väljendades kõneleja suhtumist lausega tähistatusse, kõneleja suhestumist kuulajaga, lause seoseid konteksti ja kaassituatsiooniga jms. Diskursusemarkerid kujunevad protsessis, mida Bernd Heine jt (2021) on nimetanud **koopatsiooniks** (ingl *cooptation*): suhtluse käigus irdub tekstikild (sõna, fraas, osalause vm) järk-järgult lause struktuurist ja omandab metatekstilise funktsiooni. Koopteeritud killud eralduvad lausegrammatikast ja neist saavad tekstiga läbipõimitud **kiilgrammatika** (*thetical grammar*) üksused, mis võivad tekstis mitmeti paikneda.

Seda, kuidas kartmist väljendavatest verbidest kujunevad diskursusemarkerid, on uuritud peamiselt inglise (Tissari 2007; Mazzon 2012, 2019; vt ka Traugott 1989), aga ka näiteks kreeka keele (Kitis 2009a, 2009b) põhjal.¹ Kujunemisprotsessis nihkub verbi tähendus propositioonilisest, otseses mõttes kartmisest subjektiivsele (hinnaangut andvale) ja edasi intersubjektiivsele. Tähendusnihked võivad avalduda nii ajaloolise muutumisena kui ka sünkroonse varieerumisena. Gabriella Mazzon (2012, 2019) on jälginud väljendit *I am afraid that* (eri kujudel) korpuste põhjal alates kesk-inglise keelest ja täheldanud järkjärgulist nihkumist kartmisest kahetsuseni ja edasi vabandamiseni ning mitteootuspäraste, pragmaatilist nägu ähvardavate kõneaktide (nt keeldumise) pehendamiseni. Ühtaegu on muutunud väljendi vormiomadused: sidend *that* on kadunud ja väljendi positsioon lauses on hakanud varieeruma. Põhilause semantika on avardunud: tuleviku ajaplaanile on lisandunud minevikuplaan; kõnelejat ähvardavast ohust on saanud halb uudis, uudise kahjukannatajaks ka kuulaja/lugeja. Näites 1 saadab XVIII sajandi tekstis sidesõnata ühend *I am afraid* infot, et lugeja/kuulaja on kunagi varem saanud nõu, mille järgimine talle kasuks ei ole.

- (1) **I am afraid** you have received ill advise from others. (CED, 1658, Mazzon 2012)
'Ma kardan, et te olete saanud teistelt halba nõu.'

Tänapäeva inglise keeles eristab Mazzon (2012) peale väljendi sõnasõnalise kasutuse seitset pragmaatilist funktsiooni: pehendamine (*softening*), vabandamine (*apologetic*), vastuaidlemine (*contradicting*), keeldumine (*refusing*), tagasilükkamine (*rejecting*), parandamine (*correcting*), ähvardamine (*threatening*). Kui kõik senised funktsioonid on olnud vähem või rohkem viisakuse teenistuses, siis neile vastandub viimasel ajal lisandunud ähvardamine, nagu näites 2, kus blogipidaja ähvardab kustutada kaassuhtleja kommentaari.

- (2) I have actually spammed many of your earlier comments which I felt are racist and vulgar although they carried some truth. Later, you have toned down a bit and I opened up the space for you but now that you have reverted back to the former, **I am afraid** I have to spam you again. Thank you. (GloWbE, Mazzon 2019: 602)

¹ Kartmiskonstruktsioonil põhinev marker on levinud teisteski Euroopa keeltes, nt sks *ich fürchte / fürchte ich*, it *temo che* (Gerson Klumppi ja Rodolfo Basile teade).

'Olen tegelikult saanud rämpsposti paljud teie varasemad kommentaarid, mis on minu arvates rassistlikud ja labased, kuigi need sisaldasid mõnevõrra tõtt. Hiljem olete veidi rahunenud ja ma avasin teile keskkonna, kuid nüüd, kui olete endise juurde tagasi pöördunud, **kardan, et** pean teid uuesti rämpsposti saatma. Aitäh.'

Kui võrrelda kartmispredikaadi pragmatiseerumist teiste tunnetus- ja tajuverbidel põhinevate KP-markeritega (*arvan, usun, loodan, tundub, näib, paistab*, vt siinses numbris Hennoste jt 2022), hakkab silma üks erinevus. Teised markerid lähtuvad verbi otsesest tähendusest, mis pleegib² ja jääb modaalse hinnangu taustale. Kartmisverbiga mängitakse kahepalgelisemat mängu: kõneleja/kirjutaja katab ütluse tegeliku sisu hirmu ja murelikkuse maskiga. Nimetame kartmisväljendi näilikku tähendust **maskiks**, millega saab nii peita ja asendada kõneleja/kirjutaja pragmaatilist nägu ja tegelikke hinnanguid kui ka kaitsta kuulaja/lugeja nägu otseütlemise eest.

Pragmatiliste kasutustega kaasnevad muutused kartmisväljendi semantikas. See ei väljenda enam ohutunnet, mille kogeja (kellele suhtlussituatsioonis vastab kõneleja) on hirmunud ja abitu. Komplementlausega väljendatud olukord ei pruugi enam ähvardada, vaid võib olla juba toimunud ega ole sugugi mitte halb. Pragmatilised kasutused mõtestavad ümber konstruktsiooni semantika, teevad selle kaheplaani- seks, tegeliku ja näiliku tähenduse (maski) vahel jaotuvaks. See kaheplaani- lusus loob omakorda põhja mitmesuguste suhtumis- ja suhtlemisnüansside – subjektiivsete ja intersubjektiivsete tähenduste – väljendamiseks.

2. Kartmiskonstruktsiooni tähendusstruktuur pragmaatika teenistuses

2.1. Tähendusstruktuuri nihkumine

KP-marker kujuneb komplementlause pealause põhjal, mille subjekt on mina. Nime- tame siin liitlausele ja diskursusemarkeriga lausele ühist struktuuri [(*ma*) *kardan* (*et*) + lause] kartmiskonstruktsiooniks. Selle struktuuri abil saab eesti keeles peale otsese hirmuolukorra väljendada muret enda ja teiste pärast, kahetsust, vabandust, kriitikat jms, pehmenada ebameeldivat infot ning väljendada irooniliselt. Mis on aga ühenduslülilik kartmiskonstruktsiooni ja varieeruvate kasutuste vahel KP-mar- kerina? Pakume, et selleks on mitmesuguste pragmaatiliste tõlgendustega kohanduv tähendusstruktuur – lause semantikas toimuvad nihked.

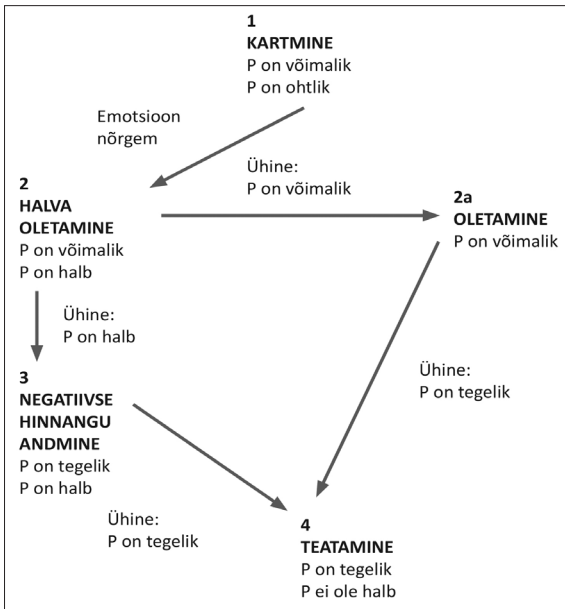
Verbiga *kartma* kujundatakse situatsioon, mille osalised on kogeja (see, kes kar- dab) ja stiimul (see, mida kardetakse). Kogeja vormistub alusena, stiimul sihitisena, mis võib vormilt olla käändsõnafraas (näide 3), infiniititarind (näide 4) või komple- mentlause (näide 5).

² Tähendusprotsessidest rääkides mõeldakse pleekimise (ingl *bleaching*) all üksuse tähenduse ebamäärasemaks muutumist, leksikaalse sisu järkjärgulist taandumist; pleekimist on esile too- dud grammatiseerumisprotsessi olulise komponendina (vt nt Kuteva jt 2019: 3–5; Küngas 2014: 19).

- (3) Kardan kõrgust ja hulkuvaid koeri. (etTenTen)
- (4) Mihkli kihelkonna rahvas kardab sel põhjusel maailma otsa pea kätte jõudvat. (etTenTen)
- (5) Ma kardan, et nad tulevad varsti tagasi, ei jää see külaskäik viimaseks. (ILU, Keeleveeb)³

KP-markeri kasutuses loob mina otseseose suhtlussituatsiooniga: tegevussubjektile vastab suhtlussituatsioonis kõneleja. Tänapäeva keele materjali põhjal saab välja tuua viie struktuurivariandiga ahela (KARTMINE, HALVA OLETAMINE, NEGATIIVSE HINNANGU ANDMINE, OLETAMINE, TEATAMINE; vt joonist 1, tabelit 1 allpool), mille käigus saab ohtlikust olukorrast ebaseadlik info, hirmunud kogejust aga info edastaja. Seeläbi lisandub teine seos kõnesituatsiooniga: *kardan* muutub verbivormina performatiivseks, hakkab ühtlasi tähistama lausega sooritatavat kõnetegevust ehk oletuse, hinnangu, info teatamist.

Eristame järgmisi tähendusstruktuuri komponente: 1) predikaadi tähendus-kategooria, 2) tegevussubjekti roll (kogeja, agent), 3) tegevussubjekti väärtushinnang komplemendiga tähistatavale situatsioonile, 4) tegevussubjekti episteemiline ehk tõenäosushinnang (vt Erelt 2017: 150) komplemendiga tähistatavale situatsioonile, 5) komponentide väärtuste tegelikkus või näilikkus (mask).

Joonis 1. Kartmiskonstruktsiooni tähendusnihed (P – propositsioon).

1. Kartmine. Lähtestruktuuris väljendab predikaat psüühilist seisundit, tegevussubjekt on nõrk, abitu, passiivne kogeja, keda valdab PSÜÜHILINE hirm. Hirm on tugeva negatiivse erutuse seisund, mida põhjustab selgelt tajutav oht (Vainik 2002: 74;

³ Tekstiikide lühendid on selgitatud artikli lõpus.

Sõnaveeb). Komplementlause tähistab kardetavat situatsiooni, mis on tegevus-subjekti hinnangul OHTLIK (väärtushinnang) ja VÕIMALIK (episteemiline hinnang).

- (6) Miks sa nutad? küsib psühhoterapeut kleenukeselt hallipäiselt naiselt. Naine nuuksub: Nüüh, ma **kardan**, et siin läheb kabluseks, ja... ja kuigi mina selles ei osale, see hirmutab mind... (ÜK 2019)
- (7) Ma täitsa **kardan** seda, kui nüüd lumevaalud hakkavad äkki sealt kõik alla tulema – siis ei ole üldsegi ime, kui mõni inimene võib saada sellise trauma, et võib jätta elu. (PM)

2. Halva oletamine. Kartmisest räägitakse ka leebematel juhtudel, kui oht on pigem aimatav ja teeb muret. Nii laieneb verbi *kartma* tähendus hirmust nõrgema tunde seisundile, mida väljendavat predikaadi tähenduskategooriat nimetame *emotiivseks*. Samal ajal annab predikaat hinnangu situatsiooni tõenäosusele. Seda nimetame predikaadi *kognitiivseks* tähenduseks. (Vt nt Macagno, Walton 2010: 1998) Kognitiivset hinnangut andev kogeja on aktiivsem kui psüühilise seisundi kogeja (vt Erelt, Metslang 2008: 12). Subjekti aktiivsus on niisiis tõusnud, ta annab emotiivse ja kognitiivse hinnangu, aga etendab passiivse, hirmul oleva kogeja rolli, mis on taandunud maskiks. *et*-lausega tähistatav situatsioon võib toimuda või olla toimunud, see ei ole enam otseselt ohtlik, vaid lihtsalt mingil viisil ebaseadlik:

- (8) Kui mäng läbi sai, viskasin lihtsalt kepi õhku ja **ma kardan, et** keegi mu oma kaastestest sai sellega pihta. (ÜK 2019)

Väärtushinnang pole enam OHTLIK, vaid lihtsalt HALB, episteemiline hinnang on endiselt VÕIMALIK. Näites 9 esitatud oletus lapse autistlikkuse kohta või näites 10 maailma lolliks minemise kohta on küll mõtlemapanev, kuid ei ähvarda kõnelejat otsese ohuga.

- (9) **Kardan et** mu laps võib olla autistlik hüperaktiivsusele kalduv. (FOO)
- (10) Ma ei ole juriidiliselt selle peale mõelnud. Inimesena arvan, et MeToo kampaania on kõige ehtsam näide sellest, et maailm on läinud ülepea lolliks, ja **ma kardan, et** läheb veel rohkem lolliks. (AJA)

Üleminek eelmiselt etapilt on sujuv, sildlausungid, nagu näites 11, võimaldavad mõlemat tõlgendust: võimalikku olukorda võib tajuda otseselt ohtlikuna või lihtsalt halvana.

- (11) Ajuti **kardan, et** me lõpetame vaesemana, kui varem olime. (PM, Keeleveeb)

2a. Oletamine. Halva oletamisest saab edasi liikuda kahtpidi. Ühel juhul taandub emotiivne väärtushinnang maskiks ja tegelikult väljendatakse lihtsalt oletust, kusjuures jäetakse mulje, nagu oleks oletatav olukord ebaseadlik. Näites 12 tutvustab müüja (M) kliendile (P) palsameid ja tähistab kartmisväljendiga oletust kliendile kehvemini sobivast tootest. Kliendi vastus näitab, et ta on tootevalikuga rahul.

- (12) 01 M: =ned=on `toonivad palsamid jah?
 02 (0.8)
 03 P: mhmh aga see=on vist ikkagi `ka eksju ta ainult `annab sis (1.0) noh
 04 (.) natuke `läiget ja `tooni, et ta ei [`muuda värvi.]
 05 M: [täandab ta `annab] õõ (.) tähendab
 06 ütlemele `blondid seal vahepeal nimodi=et (.) et `siiski hhh ((ohkab)) jah,
 07 (0.5) `blondile peale siin on silver `blond, siin on sellised `värvid
 08 mis noh ütlemele (.) hallikat `tooni annavad,
 09 (.)
 10 P: mhmh=
 11 M: =a:ga kui `teie hakkate jah sis=**ma kardan** =et need `blondid
 12 teil küll midagi ei:=`anna mingit e`fekti.
 13 P: mhmh (AMET)

3. Negatiivse hinnangu andmine. Teine halva oletamisest lähtuv arengusuund on kaotada oletus ja säilitada ainult negatiivne hinnang. Subjekti roll on aktiivsem kui teises etapis: ta annab väärtushinnangu (HALB) situatsioonile, mis on tema teada tõsikindel. Tõenäosushinnangut subjekt tegelikult ei anna, nii hirmu kui ka oletamist kasutatakse maskina.

Näites 13 põhjendab ütleva keeldumist sellega, et ta ei ole valmis õukonnaeluks, aga vormistab selle nii, nagu esitaks see elu talle liiga suuri väljakutseid.

- (13) „**Ma kardan** siiski, et ma ei ole valmis õukonnaeluks,” keeldus Triinu viisakalt printsi pakkumisest. (etTenTen)

Ka näites 14 on kõneleja vaatluste ebakorrektsuses tegelikult veendunud, mida näitab seletus lause lõpuosas.

- (14) **Kardan** aga, et siin polnud tegu päris korrektsete vaatlustega – vaatleja ei püsinud ise paigal ja tähe näiv vastassuunaline liikumine oli tingitud vaatleja enda asukoha muutumisest. (PM, Keeleveeb)

Teisest etapist kolmandasse viib oletuse kadumine; kaheti tõlgendatavatel juhtudel jääb lahtiseks, kas kõneleja/kirjutaja teab või oletab midagi:

- (15) N: plagiaadituvastamisprogrammidega, **ma kardan**, on nii, et kui sa teadlikult varastad ideid, siis teed laused/jutu niipalju ringi, et ükski proge seda ei leia.
 M: ok, ma kottu nüüd (NETI)

4. Teatamine. Selles arenguetapis hakkab *kardan*-marker edastama infot, mille tõlevastavuses ei kahelda ja milles pole subjekti vaatenurgast midagi halba. Subjekt ei ole enam kogeja, vaid infot edastav agent (nagu verbidel *ütlemata* ja *teatama*). Markeril abil aga jäetakse mulje, nagu ei oleks subjekt info tõesuses kindel ja nagu mõjuks info talle hingeliselt halvasti. Sellise markerikasutuse pragmaatiline põhi-olemus seisneb selles, et info on halb suhtluskaaslasel ja kõneleja/kirjutaja väljendab osavõtlikku suhtumist. Neljanda etapini viib tee nii etapist 3 kui ka etapist 2a. Kolmanda etapiga ühendab neljandat etappi situatsiooni tõlevastavus, neljandas etapis muutub maskiks ka negatiivne hinnang. Etapiga 2a ühendab neljandat etappi

see, et negatiivne hinnang on mask, neljandas etapis muutub maskiks ka oletamine. Neljandas etapis on maskistunud nii väärtushinnang (subjekti roll kartjana ning väärtushinnangu andjana) kui ka tõenäosushinnang (subjekti roll oletajana). Subjekt on agent, kes paneb ette mitmekihilise maski.

Näidetes 16 ja 17 maskeerib *kardan* kaasvestlejale mittemeelepärast vastust. Järgmisest repliigist võib järeldada, et markeriga lauset on tõlgendatud tõsikindla ja tundedu väitena.

- (16) 01 V: [e:t=et] et=noh se=tändab='seda=et=noh kee-gi peab sele `pistiku
02 nagu otsast `ära::: võtma selle `prääguse oleva=ja=sis sinna
03 `teise pistiku nagu `aselele panema.
04 H: `teie seli- `sellist `tööd ei `tee.
05 (0.4)
06 V: äähhhhh **ma kardan** jaa **et** meil=on `aega selleks üsna `vähe=et
07 meil on siin kliendid `käivad=et (.) .hhhh et meil lihtsalt sellist
08 niõelda (0.6) .hhh `süvenemiseks pole eriti `aega. (.)
09 H: mhmh. (0.5) .hhhhhhhhhhhhhh aaga `toon ma sis selle (.) `otsiku `tagasi.
(AMET)
- (17) „Kas sa tahad, et ma abiellun?” küsis Ursula.
„Ma tahan, et sul oleks kõik hästi. Et sa oleksid õnnelik.”
„Aga kas sa ise ei taha minu õnnes osaline olla.”
„Väga tahan. Kuid **ma kardan, et** meie õnned on üksteisest eemal.”
„Sa pole minuga õnnelik?” Nüüd lükkas Ursula käsi aeglaselt, ent kindlalt poisi sõrmed läbi kleidi lõõmavast ihust eemale. (ILU)

Neljanda ja kolmanda etapi sildkontekstina toimivad juhud, kus info võib olla negatiivne nii kuulaja kui ka kõneleja jaoks:

- (18) 01 V: .hh a ma `leidsin vaba aja niisuguse päris päris ea aja `nellapäeval
02 kella `seitsmest `kaheksani.
03 (0.5)
04 V: kas teile `sobib=se.
05 (.)
06 H: oi **ma kardan et** `neljapäev ei `sobi. (.) kas `esmaspäeval ei `saaks.
07 V: a:ga `esmaspäeval sis on kaheksast õheksani. (AMET)

2.2. Täendusnihke etappide üldpilt

Alates tähendusnihete teisest etapist hakkab konstruktsioon täitma mitmesuguseid pragmaatilisi funktsioone, milles avaldub nii subjektiivsus kui ka intersubjektiivsus. Tegevussubjekti roll muutub järjest aktiivsemaks, taandub psüühiline, emotiivne ja kognitiivne komponent. Verbivormi *kardan* võiks järjest edukamalt asendada vorm *arvan*, neljandas etapis ka selgelt performatiivne *ütlen* vms. Kui lähtekonstruktsioonis, tõelise kartmise puhul muudaks asendus lause sisu täiesti ilmselt (vrd näiteid 19a ja 19b), siis järgmistes etappides on asendus juba mõeldav (vrd näiteid 20a ja 20b, 21a ja 21b, 21c).

- (19a) Ma kardan, et koer tuleb kallale.
 (19b) Ma arvan, et koer tuleb kallale.
 (20a) Ma kardan, et see hind on minu jaoks liiga kõrge.
 (20b) Ma arvan, et see hind on minu jaoks liiga kõrge.
 (21a) Ma kardan, et taotlemise tähtaeg on möödas.
 (21b) Ma arvan, et taotlemise tähtaeg on möödas.
 (21c) Ma ütlen, et taotlemise tähtaeg on möödas.

Tähendusnihete tulemusel saab kartjast hinnangu andja ja lõpuks teataja, kusjuures tema abitus, passiivsus, hirm ja mure säilivad maskina (‘asjad on/lähevad tõenäoliselt kahjuks nii, aga mina ei saa sinna midagi parata’). Kõnelejal on võimalus esitada ennast aktiivse või passiivse, ja *kardan*-verb toimib maskina, millel on ühisjooni kriitilises diskursuseanalüüsis tuntud tegelaste esitamisega mitteaktiivses rollis (vt Leeuwen 1996: 66–67). Täendusnihete ahela võtab kokku tabel 1.

Alates teisest etapist läheb käima kooptatsioon: pealause põhjal hakkab kujunema diskursusemarker. Pragmaatika mõjutab süntaktilist struktuuri, algsete osalause rollid muutuvad. Ühelt poolt toimub insubordinatsioon (vt nt Evans 2007) ehk kõrvallause iseseisvumine; teiselt poolt muutub pealause diskursusemarkeriks, mis on algse komplementlause suhtes metatekstiline. Teksti või vestluse sisulise pealiiniga seostub algne komplementlause (vt näiteid 7, 16, 17), mille suhtes võib marker paikneda mitmeti. Markeriks kujunemise tulemusel väheneb konstruktsiooni lauselisus: see ei sisalda lauseliikmeid (sh kõrvallauseid) peale algse komplementlause ega seostu teiste lausetega (vt Hennoste jt 2020: 66–74).

Tabel 1. Kartmiskonstruktsioonide tähendusnihete etapid.

Etapp	Subjekti roll	Predikaadi tähendus-kategooria	Subjekti hinnang komplemendiga tähistatavale (väärtushinnang, tõenäosushinnang)
1. Kartmine	Psüühilise seisundi kogeja	Psüühiline	Ohtlik, võimalik
2. Halva oletamine	Emotiivse ja kognitiivse seisundi kogeja Mask: psüühilise seisundi kogeja	Emotiivne, kognitiivne (mask: psüühiline)	Halb, võimalik
2a. Oletamine	Kognitiivse seisundi kogeja Mask 1: psüühilise seisundi kogeja Mask 2: emotiivse seisundi kogeja	Kognitiivne Mask 1: psüühiline Mask 2: emotiivne	Võimalik Mask: halb
3. Negatiivse hinnangu andmine	Emotiivse seisundi kogeja Mask 1: psüühilise seisundi kogeja Mask 2: kognitiivse seisundi kogeja	Emotiivne Mask 1: psüühiline Mask 2: kognitiivne	Halb Mask: tõenäoline
4. Teatamine (edastatav info on kellelegi ebameeldiv)	Agent (info edastaja) Mask 1: psüühilise seisundi kogeja Mask 2: kognitiivse seisundi kogeja Mask 3: emotiivse seisundi kogeja	Teatamine	Mask 1: halb Mask 2: tõenäoline

Tähendusstruktuuri etappide järjestus on pigem loogiline: nagu grammatiseerimise-, nii on ka kooptatsiooniprotsessis korraga olemas mitme arenguetapi kohased kasutused. *Kardan*-marker võimaldab häämarnist ja piiride hägustamist, selgelt liigituvate juhtude kõrval on ohtralt kasutusi, kus pole selge, kas oletatakse või

väidetakse, tuntakse kaasa siiralt või moe pärast. Samas võib oletada, et ajas muutumine järgib seda järjestust, aga üleminekud on sujuvad ja võivad jätta ruumi nii eelmiseks kui ka järgmiseks tõlgenduseks.

2.3. *Kardan*-markeri kujunemise taustast

Varasema kirjakeele materjalis leidub peale kartmiskonstruktsiooni tähendusstruktuuri esimese etapi ka üksikuid teisele etapile, emotsiooni loomulikule nõrgenemisele vastavaid näiteid:

- (22) Se on happuks jänud ning teeb sinnule kõhhu+ +haigus; ning kui ta temmale neid kondid näitis, ütles temma: **ma kardan et** sa rikkud ommad hambad. (1782, VAKK)
- (23) „Eestimees otsib muidu ikka just tasast, wagusa olekuga teistpoolt... **Ma kardan** ka, **et** Sa Annile kuigi – armas ei ole”... (1890 AJA, EKK)

Nii võiks öelda, et võrreldes inglise kartusmarkeriga, millel on mitmesaja-aastane kujunemislugu, on eesti kartusmarker noor ja vähe levinud. Eesti markeri kujunemine on tuge saanud tõenäoliselt ka kontaktkeeltest, eriti saksa keelest. Kuigi saksa kartusmarkeri kohta pole õnnestunud uurimusi leida, näitab korpuseandmesitik, et saksa ühend *ich fürchte / fürchte ich* on levinud markerina vähemalt alates XVII sajandist (Gerson Klumppi teade). Tänapäeva saksa keele näide (24) esindab tähendusnihete kolmandat või neljandat etappi.

- (24) **Ich fürchte**, da habt ihr einen schlimmen Fehler begangen. (DWDS KK 21)
'**Ma kardan**, te tegite siin kohutava vea.'

Ka vene keeles esineb selgelt markerina ühend (*я боюсь (что)*) (vt nt Bogdanova-Beglarjan jt 2013: 10), mida samuti võiks näha eesti väljendi levimise toena (näide 25).

- (25) Я не ожидал, что буду экзаменоваться в этом смысле, и **боюсь, что** неудачно отвечал. (Sinonim)
'Ma ei oodanud, et hakkas selles mõttes eksamit tegema, ja **kardan, et** vastasin kehvasti.'

Soome keeles teadaolevalt markerit *pelkään (että)* välja kujunenud ei ole, kuid tähendusnihke teisele etapile vastavat kasutust on võimalik leida (näide 26).

- (26) En minä halua muita miehiä, haluaisin oman mieheni, mutta miksi en saa mitään kontaktia häneen?!? **Pelkään että** jos tilanne jatkuu kauan, niin seuraavan kerran kun minua tullaan iskemään en osaakaan kieltäytyä niin fiksusti kuin nyt. (Kaksplus)
'Ma ei taha teisi mehi, tahaksin oma meest, aga miks ma temaga mingit kontakti ei saa?!? **Kardan, et** kui olukord kaua kestab, siis järgmine kord, kui mulle külge lüüakse, ei oskagi ma nii viksilt ära ütelda kui praegu.'

3. (Inter)subjektiivne marker (*ma*) *kardan* (*et*)

Kartmiskonstruktsiooni viiel tähendusvariandil rajaneb mitmesuguseid pragmaatilisi kasutusi. Vaatleme järgmiseks markeri (*ma*) *kardan* (*et*) subjektiivseid ja intersubjektiivseid kasutusi ning nende seost kartmiskonstruktsiooni tähendusvariantidega. Käsitleme markerina kasutusi, kus kartmiskonstruktsioon piirdub ainesega (*ma*) *kardan* (*et*), selles ei ole muid komponente peale algse komplementlause; algne komplementlause on algsest pealausest sisuliselt olulisem, kuuludes teksti või dialoogi sisulisse pealiini (vt Hennoste jt 2020).

Uurimismaterjal pärineb projekti PRG341 korpusest Pragmaatika. Korpus esindab 2010.–2020. aastate keelt, selle 5,5 miljonit sõnet jagunevad võrdsetes suurustes 11 tekstiliigi vahel. Esindatud on kolm registrit: toimetatud trüki- ja veebitekstit, netisuhtlus ja suuline suhtlus (vt Prillop jt 2021). Korpus on kasutatav Sketch Engine'i keskkonnas, lauseid saab vaadelda koos kui tahes ulatusliku kontekstiga, mis aitab mõista markeri funktsiooni. *Kardan*-markeriga lauseid leidis korpuses 83. Selle materjali põhjal uurime markeri kasutuses ilmnevaid tendentse, pidades silmas, et markeri funktsioonid on sageli hajusad ja nende kategoriseerimine möödapääsmatult nii subjektiivne, et ei anna sobivat põhja täppisarvutusteks.

Käsitame *kardan*-markeriga lauset (lausungit) üksusena, millel on neli funktsionaalset tähenduskihti:

- 1) *kardan*-markeri viieetapiline tähendusstruktuur;
- 2) subjektiivne, kõneleja suhtumisi ja hoiakuid väljendav tähendus, mille marker seostab lause sisuga (nt mure, ebasobivaks hindamine);
- 3) lause (lausungi) funktsioon tekstis/dialoogis (nt hinnangu andmine, vastus küsimusele, hoiatus, keeldumine);
- 4) intersubjektiivne, lugejale/kuulajale suunatud tähendus, mille marker lisab lause funktsioonile ja lause semantika performatiivsele komponendile, näiteks pehmemdab hinnangut või keeldumist.

Otsime oma analüüsis kartmiskonstruktsiooni tähendusnihete pragmaatilisi juuri. Ei senistes kartmiskonstruktsioonide analüüsis kasutatud pragmaatilised funktsioonid (nagu Mazzon 2012) ega suhtluse ja teksti uuringutes kasutatavad lausungite/lausete funktsioonid (vt nt Hennoste, Rääbis 2004; Lepajõe 2011; Reinsalu 2019) neid välja tuua ei aita, olles liiga üldised ja muud tüüpi analüüsiks sobivad. Kartmiskonstruktsiooni tähendusstruktuuriga mängivad kaasa mõningad spetsiifilisemad subjektiivsed, intersubjektiivsed ja suhtlusfunktsioonid, seosed tähendusstruktuuri mitmekihiliste nihetega tekivad läbi mitmekihilise pragmatika.

Analüüs näitas, et uuritud materjalis sai eristada viit *kardan*-markeri subjektiivset tähendust: MURE (selle pärast, mis kellegagi võib juhtuda), KAHJUTUNNE (kellelegi kahjuliku tõsiskindla sündmuse pärast), EBAMEELDIVAKS HINDAMINE, EBASOBIVAKS HINDAMINE, IROONIA. Peale selle sisalduvad tähendusstruktuuris subjektiivsed komponendid: tõenäosus- ja väärtushinnang. Subjektiivsusega võib kaasneda intersubjektiivsus, kui kahjusajaaks on suhtluskaaslane.

Ka intersubjektiivseid tähendusi leidsime viis: PEHMENDAMINE, KAASAMINE (probleemi jagamine kuulaja/lugejaga), KAASTUNNE, VABANDAMINE, ESILETÕST (tähelepanu juhtimine lausungi sisule ja subjektiivsele tähendusele).

Lause/lausungi funktsioone oleme eristanud kaheksa: oletuse teatamine, hinnangu teatamine, nõustumine, alternatiivi valimine, vastus küsimusele, ettepanek, hoiatus, keeldumine.

Järgnevas alaosas toome näiteid *kardan*-markeriga lausete eri funktsioonide ja tähenduste kohta.

3.1. *Kardan*-markeri subjektiivsed ja intersubjektiivsed kasutused

Kartmiskonstruktsioon esineb markerina alates tähendusnihete 2. etapist, HALVA OLETAMISEST. Sellesse etappi kuulub enamik analüüsitud markeri kasutusi (42 juhtu 83-st), esindatud on enamik subjektiivseid ja intersubjektiivseid kasutusi.

Subjektiivsetest kasutustest on 2. etapis valdav MURE millegi pärast, mis võib juhtuda või olla juhtunud. Kahjusaja, kelle pärast muretsetakse, on enamasti kõneleja/kirjutaja ise (näide 27), aga ka 'meie' (28), keegi kolmas (29) või üldsus (30).

- (27) me ma: isegi vesi ei püsi sees, kõik tuleb välja
me ma: **ma kardan et** ongi miski kõhuviirus (ptüi-ptüi-ptüi muidugi) (NETI)
- (28) Ettevõtte käive jääb sel aastal ilmselt 8 - 10 miljoni vahele. „Selliste kliiniliste katsetuste ja GMP-tingimustes antikehade tootmine on seetõttu meile pisut üle jõu käiv. **Kardan, et** pangad ka meile selleks laenu ei anna,“ sõnas teadlane. (POPT)
- (29) Veel lasteaias söi ta üsna palju erinevaid asju, aga alates kooliminekest on see talle sobivate toitade nimekiri järjest kitsamaks tõmbunud. **Kardan, et** kui ta toiduvalik ainult tema otsustada millalgi jääb, võib temast lihtsalt paks ja haige inimene saada. (FOO)
- (30) 2005. aastal ütlesid: „Mul oli kummastav vaadata, kuidas suur hulk poliitikuid üritas õnnetusest lõigata poliitilist kasu.“ Kas su lause kehtib ka täna? Inimeste valu ja pisarate poliitikavankri ette rakendamine on tänapäeval kahjuks sama aktuaalne kui 2005. aastal. **Kardan, et** see, mida praegu näeme, on kahjuks alles algus. (AJA)

Muret võib põhjustada ka negatiivseks hinnatav olukord või sündmus, mille tõsiskindluses ollakse veendunud (täendusnihete 3. etapp):

- (31) Äärmine erudeeritus ei õigusta ega vabanda segast juttu, segane jutt ei kiirga eruditsooni. Suutlikkus mistahes juristitööd tehes väljenduda adressaadile arusaadavalt ilusas selges eesti keeles peaks saama aluse ülikoolis. **Kardan, et** ilmutame õppejõududena sisult õige mõtte selge väljendamise suhtes liigset leplikkust. (TEA)

Subjektiivsetest tähendustest on MURE kõige sagedasem (37 juhtu). Järgneb EBAMEELDIV (17 juhtu), mis samuti toetub tähendusnihete 2. ja 3. etapile, nagu näidetes 32 ja 33. Hinnang antakse peamiselt olevikulistele olukordadele või sündmustele ja võib puudutada nii kedagi suhtlejatest (näide 33), kolmandaid isikuid kui ka ühiskonda üldiselt (näide 32).

- (32) [---] kaks väga erinevat lähenemist: Austraalia tee ja Türgi tee. Mõlemad on pinga tähelepanu all. Kui Austraalia saab sotsiaalmeediaplattformidelt kvaliteet-ajakirjanduse toetuseks raha, siis hakkavad seda küsima ka teised demokraatlikud riigid. Ja kui Türgi rakendab Twitteris ning Facebookis tsensuuri, siis järgivad seda autoritaarsed riigid. **Kardan, et** praegu on suurem väljavaade oma tahe läbi suruda Türgil. (AJA)
- (33) Oli pime ja teleskoop polnud nii võimas, et majakatusel olevat inimkogu väga täpselt eristada. Mõtlesin hetke ja läksin vanemate juurde. „**Ma kardan, et** me peame vist jälle miilitsasse helistama,“ ütlesin kõigi imestuseks. (ILU)

Ka subjektiivne tähendus EBASOBIV (16 juhtu) saab alguse 2. etapis, kuid selline hinnang antakse ennekõike olukordadele ja sündmustele, mis mingitel tingimustel paratamatult juhtuvad: tähendusnihete etapid 3 (NEGATIIVSE HINNANGU ANDMINE) ja 4 (TEATAMINE), nagu näidetes 34 ja 35.

- (34) see on `liiga `raske või tähp seal on liiga palju `rahvast ja=et noh mul on mingi kujutelm ja ma olen võtetel olnud ka pealt=näinud tähendab et noh nüüd jooksevad kõik laiali ja vajuvad koguaeg ära=aga koguaeg kisendad et tulge ikka `siia ja noh **ma kardan et** see on liiga palju asjaajamist ja liiga kurnav ma ei viitsiks nisugest asja vist teha, (...) (AMET)
- (35) 01 F: näiteks `üks lauludest=e (.) on ime`hea se=sä- (.) misse (.) igas
02 soovi`kontserdis on se Viljo `Tamme bänd (0.6) ee `laulab.
03 (0.6)
04 A: jaajah. (.) .hhhhhhhhh see `laul=on: `täna ka: `kõlanud.
05 F: @ jaa? @
06 A: ja [**ma**] `kardan=**et** `seda laulu ei saa `hindamisele `panna=sest=ä
07 F: [on?]
08 A: siis võibolla=et tuleks (.) `veel kõrgem inne kui täna (.) `Toomapojadele,
09 .hh mis on aga `teie inne. (AMET)

IROONIA (6 juhtu) põhineb valdavalt etapil 2a (OLETAMINE, kusjuures halvaks hindamine on mask): kõneleja esitab parastavalt kujutletava olukorra, kus kahjusaaja on keegi kolmas, nagu näites 36. Sellisel maskeraadil on mängus nii väärtus- kui ka tõenäosushinnangud.

- (36) `meie nigu `eelarveauk=õõ jäi kindlasti alla `miljardi=aga see (.) meie sellepärast ei `põe=aga=vat: **ma kardan=et** `savisaarlastel on küll jääb palju `tegemata *{---}* (AMET)

KAHJUTUNNE (7 juhtu) tugineb 3. etapile (NEGATIIVSE HINNANGU ANDMINE tõsi-kindlale olukorrale), kahjusaajaks on peamiselt kuulaja/lugeja või `meie`:

- (37) 01 V: .hh ee m:illal sa `muretseid ja millise litsentsiga `on kas sellele: kaasneb
02 tasuta `apgreit=ee vindos kahe=tuhande `serverile.
03 H: **ma `kardan et** ei: `kaasne. (0.5) seepärast=et see on `tükk aega tagasi
04 (.) `muretsetud juba.
05 V: ee see=tähendab `olid sellised litsentsid millega kaasnes `kahe aasta
06 `apgreidid. (ARGI)

Intersubjektiivsed tähendused modifitseerivad lause/lausungi pragmaatilistekstilist funktsiooni. Kõige enam esineb PEHMENDAMIST (33 juhtu). Mitteenootuspäraste vastuste (näide 38) ja keeldumiste (vt näidet 16 eespool) korral kasutataksegi markerit ainult pehmendamiseks. Kartmine võib seejuures vihjata ka kartusele rikkuda kaasvestleja ootusi, meeleolu vms.

- (38) 01 H: .hh ja kas `üliõpilased=on: saavad mingit `soodustust `ka või ei= `ole.
02 V: **ma kardan et** ei= `ole=sis (AMET)

Pehmendamine on domineeriv funktsioon ka hoiatuste korral:

- (39) Y: Kas sooviksid see nädal veel ühe trenni teha? Jah, kas rohkem sobib neljapäeval, reedel või nädalavahetusel?
D: Reede sobiks ideaalselt, mul kogu päev vaba. **kardan et** nädalavahetusel võib saalides tihedam liiklus olla. (NETI)

Teiselt poolt tähistab *kardan*-marker ka ESILETÕSTU (28 juhtu). Tekstis või suhtluses tõstetakse esile peamiselt hinnangute (näide 40) ja oletuste (41) teatamist ning hoiatusi (42). Tõstetakse esile enamasti negatiivseks hinnatavat sisu, millest lähtub *kardan*-markeri nihkumine kriitika ja ebaviisakuse väljendajaks, mida on täheldatud inglise keele vastava markeri pikal arenguteel (Mazzon 2019).

- (40) 01 R: % ei `olä:., (.) ma võin teile `arsti `tõendi tuua. % (.) mis=te arvate
02 et=mu `arst `valetab=vä.
03 (0.8) ((naer))
04 Ö: `ei, (1.1) ma lihtsalt `ütlen=et se=on (.) õ=vaa- täandab te peaksite
05 `arstile oopis `rääkima=et teile: mingit (.) õõ võibola ta:
06 [`leiaks oopis]
07 R?: [(--)]
08 (.)
09 Ö: `aitaks teil (---) kui=teil `iga kord **ma=kardan** se=on psühho`loogiline.
10 ((naer))
11 Ö: ET `IGA KORD ENNE [`KEEMIA `TÖÖD] TEKIB=TEIL
12 R: [% ei `olä: %] ((nõrduvalt))
13 TÕSINE AIGUS. (AMET)

- (41) Aga mis on aktiivne toetus? See, mida demonstreeris Navalnõi. Mäletame, et kui aastaid tagasi langetati teda süüdi mõistev kohtuotsus, läks mööda kaks tundi ja terve Moskva kesklinn oli meeleavaldajaid täis. **Ma kardan, et** Putini poolt nii välja ei tuldaks. Tema toetuseks on kõigepealt vaja organiseerida bussid, maksta raha... (AJA)

- (42) 01 H: jaah jah=jah=jah. .hh ei see on: oleks on väga=`ea=kui (.)
02 [kui on mõned erinevad variandid.]
03 V: [aga muidugi neligend] `kuus on: neljakümne `kuuene `saal et
04 [{see on natukene}]
05 H: [no ta võib `väikseks] jääda **ma kardan** (AMET)

Kolmas levinud ja võrdlemisi kindlapiiriline kasutus on KAASAMINE (19 juhtu): kõneleja/kirjutaja jagab kuulajaga/lugejaga muret tekitavat oletust (vt näiteid 27, 29 eespool).

Kui vaadelda pragmaatilis-tekstiliste funktsioonide kaupa, siis mitte-eelistatud vastuseid ja keeldumisi *kardan*-marker pehmendab (näide 38), hoiatusi ja hinnangu andmisi võib ta nii pehmendada (näited 39, 43) kui ka esile tõsta (näited 40, 42), oletuste teatamist aga nii pehmendada (12), esile tõsta (41) kui ka kuulajat/lugejat neisse kaasata (27). Ülejäänud funktsioone ja intersubjektiivseid tähendusi esineb materjalis üksikuid kordi.

- (43) „[---] Paljud inimesed ei pöördu niigi õigel ajal arsti poole, seda enam, kui nad kardavad viirust,” nentis Padrik. Talving tõdes, et perearsti vastuvõtule järgnevaid e-konsultatsioone oli mõnevõrra vähem. „**Kardan, et** perearstide kättesaadavus ei teeninda tegelikku vajadust,” nentis ta. (AJA)

Kuidas aga seostuvad omavahel *kardan*-markeri subjektiivsed ja intersubjektiivsed tähendused? Ebameeldivat infot võidakse nii pehmendada (näide 33) kui ka kriitiliselt esile tõsta (44), ebasobivat pigem pehmendatakse (12), irooniaga kaasneb esiletõst (näited 36, 40, 41), murega nii kaasamine (27, 45), pehmendamine (43) kui ka esiletõst (10), kahjutundega pehmendamine (37).

- (44) Kuidas oleks eestlastega kes võitlesid Eesti vabaduse eest Saksa armee? Kas need on ka selle tüübi arvates veteranid? **Kardan, et** neid eestlasi ta veteranideks ei pea...see vend ei tea isegi mis rahvusest ta on! (KOMM)
- (45) PR: krt ma ei oska enam osta läätsesid :D **ma kardan, et** ma saan jälle mingid nõmedad
KE: siis pead uued prillid ostma :D (NETI)

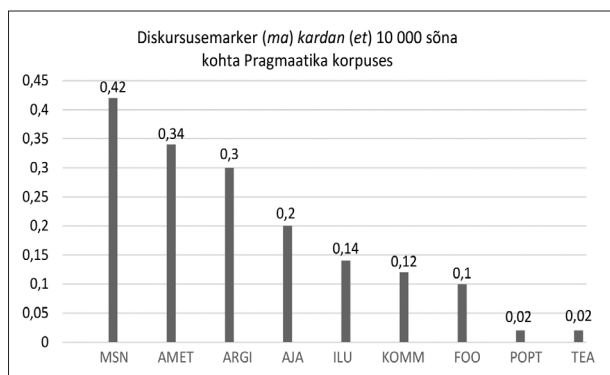
Pehmendamine kaasneb kõigi tähendusnihete etappidega. Kõige tavalisem on pehmendamine 3. etapis, kus negatiivne hinnang antakse tõeseks peetavale situatsioonile, nagu näiteis 37 ja 38. Kaasamine (näide 45) ja esiletõst (näited 44, 10) on aga levinud ennekõike 2. etapi (halva oletamise) puhul.

Kardan-markeri ehitus ja paigutus lauses sarnanevad üldjoontes teiste KP-markerite omadega. Marker paikneb valdavalt kommenteeritava lause ees; lause lõpus paikneb marker neljal juhul, lause sees kahel juhul. Subjektiga kuju *ma kardan, et* (46 juhtu) kõrval oli sage ka *kardan, et* (30 juhtu), kuju *ma kardan* esines seitsmel korral, sh neli lauselõpulist juhtu, nagu näites 42.

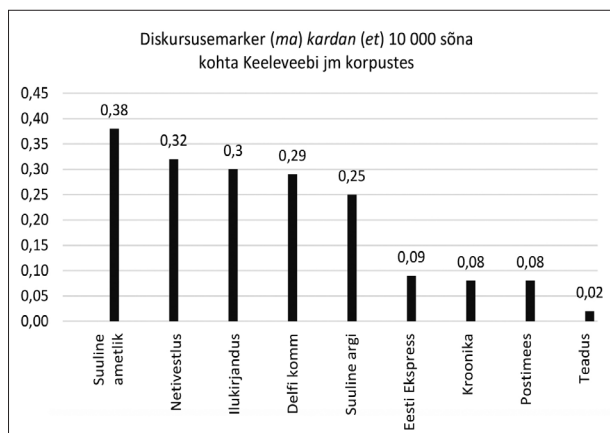
3.2. *Kardan*-marker tekstiliikide võrdluses

Pragmaatika korpuses esindatud 11 tekstiliigist esines *kardan*-markereid üheksas (ühtegi esinemist ei leidunud ajakirja Kroonika ega sisuturunduse tekstide materjalis). Marker normaliseeritud sageduse 10 000 sõna kohta eri tekstiliikides esitab joonis 2.

Joonisel 3 on toodud *kardan*-markeri normaliseeritud sagedused projekti PRG341 KP-markerite uuringus, mis põhines portaalis Keeleveeb leiduvatel eesti keele koondkorpuse allkorpustel, suulise kõne korpusel ja netivestluste pilootkorpusel (vt Hennoste jt 2020: 65; siinses numbris Hennoste jt 2022).

Joonis 2. Kardan–markeri sagedus 10 000 sõna kohta Pragmatika korpuses.

Joonis 3. Kardan–markeri sagedus 10 000 sõna kohta eesti keele koondkorpuse, suulise keele korpuse ja netivestluste pilootkorpuse materjalis.

Üldjoontes ilmnevad mõlemas materjalis sarnased tendentsid. Nagu teistel KP-markeritel, on kartusmarkeri sagedused suuremad suulistes ja netivestlustes ning väiksemad teaduses ja populaarteaduses. *Kardan*-marker on enamiku teiste KP-markeritega võrreldes siiski vähe levinud: põhilise KP-markeri *arvan* normaliseeritud sagedused Keeleveebi jm materjali netivestlustes on üle kuue, suulistes vestlustes üle kolme (Hennoste jt 2020: 74–75).

Mõningad erinevused kahe korpuse andmetes võivad tuleneda materjalist. Keeleveebi korpused on Pragmatika korpuse allkorpustega võrreldes vanemad (1990.–2000. aastatest); mahukamad, kuid erinevate suurustega; lausetel puuduv kontekst raskendab funktsiooni määramist.

Kardan-markeri jaotumises tekstiliikide vahel hakkavad silma mõningad erinevused võrreldes *arvan*-markeriga (Hennoste jt 2020). *Kardan*-marker on suulises ametlikus suhtluses sagedam kui argivestluses, trükitekstides (ajakirjandus, ilu-

kirjandus) sagedam kui avalikes netitektstides. Järgmiseks võrdleme *kardan*-markeri funktsioone tekstiliigiti. Jätame käsitlemata tekstiliigid, kus esinemisi oli napilt ja selgeid tendentse ei ilmnenud (foorumid, populaarteadus, teadus).

Neti- ja argivestlustes on *kardan*-markeriga lausete tähendusstruktuuridest selges ülekaalus halva oletamine. Subjektiivseks tähenduseks on valdavalt mure, kahjusaajaks kirjutaja ise või 'meie'. Lausungite peamised funktsioonid on oletuse või hinnangu teatamine ja hoiatamine, markeri intersubjektiivsetest funktsioonidest domineerivad pehmendamine ja kaasamine. Niisiis aitab *kardan*-marker argisuhtluses ennekõike muret kurta ja ebameeldivaid asju pehendada.

Ametlikes vestlustes on esindatud kõik tähendusstruktuurid, aga siirust säilitav 2. etapp (halva oletamine) on selges vähemuses. Domineerivad mitmesugused maskid: negatiivse hinnangu maski taha peituvad 2a (oletamine) ja 4 (teatamine), psüühilise seisundi maski taha peituv tegelikule sündmusele negatiivse hinnangu andmine (3. etapp). On esindatud kõik subjektiivsed tähendused, kõige sagedam on ebasobivus. Ametlik suhtlus on ainus register, kus eitavaid lauseid on rohkem kui jaatavaid, mis annab tunnistust mitteootuspärasusest. Kahjusaaja on kuulaja, intersubjektiivsetest funktsioonidest domineerib mitteootuspärase vastuste ja keeldumiste pehmendamine. Ametlikud vestlused korpuses on peamiselt kliendi ja teenindaja telefonikõned, kus puudub silmast silma kontakt ja *kardan*-markerit kasutab ennekõike teenindaja, püüdes näida võõrale inimesele empaatiline ja pehmedades kliendi ootuste mittevastavat infot. *Kardan*-marker kuulub teenindaja keelevarra nagu ka teine pehmedav ja empaatiliseks maskeeruv partikkel *kahjuks* (vt Hennoste jt 2021).

Ilukirjanduse kasutusjuhud esindavad tähendusnihke etappe 2 (halva oletamine) ja 3 (negatiivse hinnangu andmine). Subjektiivsetest funktsioonidest domineerib mure, intersubjektiivsed funktsioonid on kõik esindatud. Võib järeldada, et ilukirjanduskeel ei tee *kardan*-markeri maskeraadis kaasa. Markerit kasutatakse ennekõike dialoogides, kasutus on siiras ja mitmekesine.

Ajakirjanduses domineerib tähendusnihke 2. etapp, halva oletamine; subjektiivsetest tähendustest mure, intersubjektiivsetest hinnangu ja oletuse esiletõst, kahjusaaja on üldine. Niisiis kasutatakse selles avalikkusele suunatud tekstiliigis *kardan*-markerit kriitilise tähelepanu juhtimiseks muret tegevatele nähtustele ühiskonnas.

Kommentaari kasutusjuhud esindavad peamiselt 3. etappi (negatiivse hinnangu andmine), subjektiivseks tähenduseks on ebameeldiv, kahjusaajaks keegi kolmas, intersubjektiivseks esiletõst. Niisiis kasutab ka see avalikku suhtluses kuuluv tekstiliik markerit juhtimaks tähelepanu ebameeldivatele asjaoludele aruteluteemas, puudutamata suhtlejaid endid.

Markeri nihkumine lause algusest kaugemale ja sidesõna puudumine on levinud suulises ja netisuhtluses. Samal ajal pronoomenita kuju *kardan*, et levib avalikes ja ametlikes trükiregistrates. Samu tendentse on täheldatud ka muude KP-markerite puhul. Mitmekihiline kooptatsioon avaldub eri registrates eri viisil.

4. Kokkuvõtteks

Komplementipredikaadil põhinev diskursusemarker (*ma*) *kardan* (*et*) on eesti keele korpuste põhjal järeldades hakanud levima XX sajandil. Markerit kujunemine võib olla saanud tuge kontaktkeeltest: saksa ühendist *ich fürchte*, vene väljendist (я) *боюсь* (*чмо*) ja uuemal ajal inglise väljendist *I'm afraid* (*that*).

Kardan-markerit eripära on tähenduslik mitmekihilisus. Erinevalt muudest KP-markeritest ei ole *kartma*-verbi algne passiivne tähendus mitte pleekinud, vaid selle põhjal on kujunenud uued aktiivsemad tähendused, mida maskeerib kartmise semantika. Pragmaatilised kasutused mõtestavad ümber konstruktsiooni tähenduse, muutes selle kaheplaaniliseks ning jaotades selle tegeliku ja näiliku (maski) vahel. Süstemaatilised nihked tähendusstruktuuris loovad omakorda põhja erinevatele subjektiivsetele ja intersubjektiivsetele kasutustele.

Esitasime *kardan*-markerit (inter)subjektiivse kasutuse analüüsiks mudeli, mis arvestab nelja koos toimivat kihti lause (lausungi) semantikas ja pragmaatikas: 1) tähendusstruktuuri nihked, 2) lause funktsioon tekstis või suhtluses, 3) lause sisule rakenduvad subjektiivsed tähendused, 4) lause funktsioonile rakenduvad intersubjektiivsed tähendused.

Lause tähendusstruktuuri nihkumisel eristasime viit etappi, mille käigus saab ohu tajujast halva uudise teataja, kes kannab empaatilise ja abitu muretseja maski, mis on tehtud *kardan*-markerit lähtesemantika materjalist.

Korpuse Pragmatika materjalil põhinev lähteuring tõi välja kolm peamist subjektiivset tähendust: mure, ebaseadlikus ja ebasobivaks hindamine.

Markerit sisaldavate lausete peamised funktsioonid tekstis/vestluses olid oletuse ja hinnangu teatamine, hoiatus, keeldumine ja ootuspäratu vastus küsimusele.

Intersubjektiivsetest kasutustest olid peamised hinnangute, keeldumiste, mitteootuspäraste vastuste jms pehmemdamine; oletuste ja hinnangute puhul ka kaasamine (probleemide jagamine kaassuhtlejaga) ja esiletõst (tähelepanu juhtimine häirivatele asjaoludele); samuti hoiatuste esiletõst.

Eesti kartusmarker on noor võrreldes rohkem uuritud inglise kartusmarkeriga. Mõlema keele puhul saab täheldada markerit n-ö vastupidiseid kasutusi. Inglise keeles viimasel ajal levima hakanud ähvardusi märkiv kasutus meie materjalis veel ei avaldu. Küll aga on välja kujunenud kriitilise esiletõstu funktsioon.

Võrreldes muude KP-markeritega ei ole *kardan*-marker laialt levinud. Peamiselt esineb see netisuhtluses ja suulises kõnes. Mitteametlikus suhtluses kaasab marker kaassuhtleja kõneleja/kirjutaja muredesse ja pehmemdab ebaseadlikvat infot. Ametlikus suhtluses kuulub see teenindajate väljendivarra, mille abil pehmemdatakse kliendile ootamatut infot. Ajakirjanduses ja kommentaarides on levinud pehmemdamisele vastupidine kasutus, mis pakub tuge kritiseerimisel, polemiseerimisel ja ironiseerimisel.

Artikli valmimist on toetanud Eesti Teadusagentuuri projekt PRG341 „Pragmatika grammatika kohal: subjektiivsus ja intersubjektiivsus eesti keele registrites ja tekstiliikides“ ja Euroopa Regionaalarengu Fond (Eesti-uuringute Tippkeskus). Täname

projekti PRG341 tööühma materjali esmase analüüsi ja konstruktiivsete arutelude eest ning artikli retsensenti ja toimetajaid heade nõuannete eest.

LÜHENDID

AJA = ajakirjandus; **AMET** = institutsionaalne suhtlus; **ARGI** = argivestlus; **FOO** = foorumid; **ILU** = ilukirjandus; **KOMM** = kommentaarid; **NETI** = netivestlus; **PM** = postimees; **POPT** = populaarteadus; **TEA** = teadus.

TRANSKRIPTSIOONIMÄRGID

.	langev intonatsioon	%.....%	vinguv hääli
,	poollangev intonatsioon	@ @	hääle kvaliteedi muutumine
`	rõhutatud sõna	*.....*	vaiksem jutt
(.)	mikropaus (0.2 sek või lühem)	si-	pooleli jäänud sõna
(0.5)	pausi pikkus sekundites	.hh	häälekas sissehingamine
=	kokkuhääldamine	{---}	pikem ebaselge lõik
SÕNA	valjem lõik	[]	pealerääkimine
e::i	venitus	(())	transkribeerija kommentaarid

VEEBIVARAD

CED = Corpus of English Dialogues 1560–1760, 2006. Compiled under the supervision of Merja Kytö (Uppsala University) and Jonathan Culpeper (Lancaster University). Oxford Text Archive.

DWDS KK 21 = DWDS Kernkorpus (2000–2010). <https://www.dwds.de/d/korpora/korpus21>

EKK = Eesti kirjakeele korpus 1890–1990. <https://cl.ut.ee/korpused/baaskorpus>

etTenTen. <https://doi.org/10.15155/1-00-0000-0000-0000-0011FL>

GloWbE = Corpus of global web-based English. Brigham Young University. <http://corpus.byu.edu/glowbe>

Kakspus. <https://keskustelu.kakspus.fi/threads/pelkaeaeen-ettae-petaen-miestaeni-kohta.924100>

Keeleveeb. www.keeleveeb.ee

Sinonim. <https://sinonim.org/p/%D0%B1%D0%BE%D1%8E%D1%81%D1%8C%20%D1%87%D1%82%D0%BE>

Sõnaveeb. Eesti Keele Instituut. <https://sonaveeb.ee>

VAKK = Vana kirjakeele korpus. <https://vakk.ut.ee>

ÜK 2019 = Kallas, Jelena; Koppel, Kristina 2020. Eesti keele ühendkorpus 2019. Eesti Keele-ressursside Keskus. <https://doi.org/10.15155/3-00-0000-0000-0000-08565L>

KIRJANDUS

Bogdanova-Beglarjan, Natal'ja; Šerstinova, Tat'jana; Kisloščuk, Anna 2013. О ритмо-образующей функции дискурсивных единиц. – Vestnik Permskogo universiteta. Rossijskaja i zarubežnaja filologija 2 (22), lk 7–17. [Наталья Викторовна Богданова-Бегларян, Татьяна Юрьевна Шерстинова, Анна Игоревна Кислощук, О ритмообразующей функции дискурсивных единиц. – Vestnik Permskogo universiteta. Rossijskaja i zarubežnaja filologija вып. 2 (22).] <https://cyberleninka.ru/article/n/o-ritmoobrazuyushey-funktsii-diskursivnyh-edinit/viewer>

- Erelt, Mati; Metslang, Helle 2008.** Kogaja vormistamine eesti keeles: nihkeid SAE perifeerias. – Emakeele Seltsi aastaraamat 53 (2007). Peatoim M. Erelt. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, lk 9–22.
- Erelt, Mati 2017.** Öeldis. – Eesti keele süntaks. (Eesti keele varamu III.) Toim M. Erelt, Helle Metslang. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 93–239.
- Evans, Nicholas 2007.** Insubordination and its uses. – Finiteness: Theoretical and Empirical Foundations. Toim Irina Nikolaeva. New York: Oxford University Press, lk 366–431.
- Heine, Bernd; Kaltenböck, Gunther; Kuteva, Tania; Long, Haiping 2021.** On the rise of discourse markers. – Studies at the Grammar-Discourse Interface: Discourse Markers and Discourse-related Grammatical Phenomena. (Studies in Language Companion Series 219.) Toim Alexander Haselow, Sylvie Hancil. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins, lk 24–55. <https://doi.org/10.1075/slcs.219.01hei>
- Hennoste, Tiit; Habicht, Külli; Metslang, Helle; Prillop, Külli; Laanesoo, Kirsi; Ogren, David; Pärismaa, Liina; Pärt, Elen; Rumm, Andra; Rääbis, Andriela; Simmul, Carl Eric 2020.** Diskursusemarker (*ma arvan (et)*). – Emakeele Seltsi aastaraamat 65 (2019). Toim Mati Erelt, Riina Reinsalu. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, lk 63–90. <https://doi.org/10.3176/esa65.03>
- Hennoste, Tiit; Metslang, Helle; Habicht, Külli; Prillop, Külli 2021.** Kuue (inter)subjektiivsuspartikli kasutus eesti keele registrites. – Emakeele Seltsi aastaraamat 66 (2020). Peatoim Mati Erelt. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, lk 91–123. <https://doi.org/10.3176/esa66.04>
- Hennoste, Tiit; Prillop, Külli; Habicht, Külli; Metslang, Helle; Laanesoo, Kirsi; Pärismaa, Liina; Pärt, Elen; Rumm, Andra; Rääbis, Andriela; Simmul, Carl Eric 2022.** Komplementausega predikaatidel põhinevate diskursusemarkerite kasutus eri registrites. – Keel ja Kirjandus, nr 1–2, lk 130–150. <https://doi.org/10.54013/kk770a8>
- Hennoste, Tiit; Rääbis, Andriela 2004.** Dialoogiaktid eesti infodialoogides: tüpologia ja analüüs. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kitis, Eliza 2009a.** Emotions as discursive constructs: The case of the psych-verb ‘fear’. – Studies in Cognitive Corpus Linguistics. (Łódź studies in language 18.) Toim Barbara Lewandowska-Tomaszczyk, Katarzyna Dziwirek. Frankfurt: Peter Lang, lk 147–172.
- Kitis, Eliza 2009b.** From motion to emotion to interpersonal function. The case of ‘fear’ predicates. – Language and Social Cognition: Expression of the Social Mind. Toim Hanna Pishwa. Berlin–New York: Mouton de Gruyter, lk 433–454.
- Kuteva, Tania; Heine, Bernd; Hong, Bo; Long, Haiping; Narrog, Heiko; Rhee, Seongha 2019.** World Lexicon of Grammaticalization. Second, extensively revised and updated edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Küngas, Annika 2014.** Pragmatiliste markerite kujunemine ja funktsioonid eesti keeles *lt*-sõnade näitel. (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 36.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Leeuwen, Theo van 1996.** The representation of social actors. – Texts and Practices: Readings on Critical Discourse Analysis. Toim Carmen Rosa Caldas-Coulthard, Malcolm Coulthard. London–New York: Routledge, lk 32–70.
- Lepajõe, Kersti 2011.** Kirjand kui tekstiliik. Riigieksamikirjandite tekstuaalsed, retoorilised ja diskursiivsed omadused. (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 31.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Macagno, Fabrizio; Walton, Douglas 2010.** What we hide in words: Emotive words and persuasive definitions. – Journal of Pragmatics, kd 42, nr 7, lk 1997–2013. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2009.12.003>
- Mazon, Gabriella 2012.** *I’m afraid I’ll have to stop now ... Your time is up, I’m afraid*: Corpus studies and the development of attitudinal markers. – Studies in Variation, Contacts and Change in English. Kd 11. Developing corpus methodology for historical pragmatics.

- Toim Carla Suhr, Irma Taavitsainen. Helsinki: EBook. <https://varieng.helsinki.fi/series/volumes/11/mazzon/>
- Mazzon, Gabriella 2019.** Variation in the expression of stance across varieties of English. – World Englishes, kd 38, lk 593–605. <https://doi.org/10.1111/weng.12403>
- Narrog, Heiko 2017.** Three types of subjectivity, three types of intersubjectivity, their dynamicization and a synthesis. – Aspects of Grammaticalization: (Inter)subjectification and Directionality. Toim Daniel Van Olmen, Hubert Cuyckens, Lobke Ghesquière. Berlin–Boston: De Gruyter Mouton, lk 19–46. <https://doi.org/10.1515/9783110492347-002>
- Prillop, Külli; Hennoste, Tiit; Habicht, Külli; Metslang, Helle 2021.** Ei saa me läbi „Pragmaatika” korpuseta. Korpuspragmatika ja pragmatikakorpus. – Mäetagused, nr 81, lk 161–176. <https://doi.org/10.7592/MT2021.81.pragmaatika>
- Reinsalu, Riina 2019.** Juhendavad haldustekstid žanriteoreetilises raamistikus. (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 44.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Tissari, Heli 2007.** Compressing emotion to politeness: On *I fear* and *I'm afraid*. – Change in Meaning and the Meaning of Change. Studies in Semantics and Grammar from Old to Present-Day English. (Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki LXXII.) Toim Matti Rissanen, Marianna Hintikka, Leena Kahlas-Tarkka, Rod McConchie. Helsinki: Société Néophilologique de Helsinki, lk 57–90.
- Traugott, Elizabeth Closs 1989.** On the rise of epistemic meanings in English: An example of subjectification in semantic change. – Language, kd 65, nr 1, lk 31–55. <https://doi.org/10.2307/414841>
- Vainik, Ene 2002.** Kas eestlased on „kuumaverelised”? Eestlaste rahvalikust emotsioonikategoriaist. – Emakeele Seltsi aastaraamat 47 (2001). Peatoim Mati Ereht. Tallinn: Emakeele Selts, lk 63–86.

Helle Metslang (sünd 1950), PhD, Tartu Ülikooli emeriitprofessor (Jakobi 2, 51005 Tartu), helle.metslang@ut.ee

Carl Eric Simmul (sünd 1991), MA, Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi nooremteadur (Jakobi 2, 51005 Tartu), simmulman@gmail.com

I'm afraid your happiness and mine lie at some distance from each other: The (inter)subjective discourse marker (ma) kardan (et)

Keywords: Estonian, verb, emotion, epistemic modality, markers, pragmatization

Based on the material of Estonian language corpora the uses of the sequence (*ma kardan (et)* ‘I’m afraid (that)’) as a discourse marker and the relationship of those uses with the marker’s source structure – a predicate expressing a psychological state and modified by a complement clause – are analysed. Compared to other *complement taking predicate* markers (CTP-markers) the *kardan*-marker stands out for semantic diversity. To analyse the (inter)subjective uses of the *kardan*-marker we propose a model considering four layers co-operating in semantics and pragmatics: 1) shifts in the semantic structure, 2) the function of the sentence in text or communication,

3) subjective meanings applied to the contents of the sentence, 4) intersubjective meanings applied to sentence function.

The semantic shift is divided into five stages during which the perceiver of risk becomes a messenger of bad news, wearing the mask of an empathetic and worried yet helpless person. The main text/conversational functions of the marker sentence were notification of suspicion and assessment, warning, refusal and unexpected response to a question. Concern and assessment of something as unpleasant and inappropriate were revealed as subjective meanings. As for intersubjective uses, the main ones were softening of judgements, refusals, unexpected answers etc.; in the case of assumptions and assessments also involvement (by sharing the problem with the interlocutor) and highlighting (drawing attention to disturbing circumstances); and warning highlighting.

Compared to other Estonian CTP-markers, the *kardan*-marker is not widespread. Its main domain is online and oral communication. In informal communication the marker serves to involve the co-communicator in the speaker's/writer's problem and to mollify unpleasant information. In formal communication the phrase belongs to the expressions used by service providers to mollify information possibly striking the customer out of the blue. In the press and comments, however, we find an opposite use supporting criticism, polemic and irony.

Helle Metslang (b. 1950), PhD, University of Tartu, Professor Emerita (Jakobi 2, 51005 Tartu), helle.metslang@ut.ee

Carl Eric Simmul (b. 1991), MA, University of Tartu, doctoral student of Estonian and General Linguistics (Jakobi 2, 51005 Tartu), simmulman@gmail.com